

Joanna Szerszunowicz
(Białystok)

Z BADAŃ NAD PROBLEMAMI EKWIWALENCJI IDIOMÓW Z KOMPONENTEM HAGIONIMICZNYM (NA MATERIALE JĘZYKA POLSKIEGO I WŁOSKIEGO)

Wstęp

W badaniach zasobów frazeologicznych poszczególnych języków konieczne jest uwzględnienie czynnika kulturowego, ponieważ jednostki te kształtują się częściej pod wpływem czynników ekstralingwalnych¹. Stanowią one odzwierciedlenie pewnych obserwacji, przesądów i wierzeń funkcjonujących w danej kulturze². Liczne jednostki frazeologiczne powstały jako zapis pewnych informacji związanych z obszarem religii. Wpływy chrześcijaństwa zaznaczyły się wyraźnie w idiomatykonach wielu języków, wzbogacając zasób frazeologizmów w związki motywowane elementami wiedzy z zakresu zasad wiary i praktyk religijnych³. Uwagę zwracają licznie występujące w idiomach komponenty propraialne i odpropraialne, nazywające osoby, miejsca, zjawiska oraz pojęcia ze sfery sacrum.

Jedną z grup takich komponentów stanowią imiona świętych, czyli hagionimy. Z uwagi na kulturowy charakter tych jednostek interesującym zagadnieniem badawczym jest międzyjęzykowa ekwiwalencja związków, w skład których wchodzi⁴. W niniejszym artykule materiał badawczy stanowią frazeologizmy wyekscerpowane z różnorodnych słowników polskich i włoskich. Jednostki te zostały zebrane i poddane analizie w celu przedstawienia międzyjęzykowych ekwiwalentów, których ustalenie jest bardzo

¹ Zob. I. Burkhanov, *Translation: Theoretical Prerequisites*, Rzeszów 2003, s. 95; Ch. Fernando, *Idioms and Idiomaticity*, Oxford 1996, s. 92-93.

² V. Teliya i in., *Phraseology as a language of culture: Its role in the representation of collective memory* w: *Phraseology. Theory, analysis, and applications*, red. A. P. Cowie, Oxford, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 55-75; C. Kramsch, *Language and culture*, Oxford 2000.

³ A. Pajdzińska, *Odbicie katolicyzmu w polskiej frazeologii*, w: *Problemy frazeologii europejskiej*, t. II, red. A. M. Lewicki, W. Chlebda, Warszawa 1997, s. 129-135; D. Piekarczyk, *Il linguaggio religioso nella fraseologia italiana*, w: *Lingua e Letteratura Italiana dentro e fuori la Penisola*, red. S. Widłak, Kraków 2003, s. 471-476.

⁴ Do korpusów nie zostały włączone jednostki, które nie są związkami frazeologicznymi sensu stricto, a które traktowane są przez niektórych badaczy jako kombinacje wyrazowe z pogranicza frazeologii, np. nazwy typu *krzyż św. Jerzego*. W badanym materiale uwzględniono natomiast związki zawierające nazwy święt kościelnych, nazwy obiektów itp., w których występują hagionimy.

istotne, ponieważ w zdecydowanej większości przypadków dwujęzyczne opracowania leksykograficzne nie zawierają idiomów z komponentem hagiologicznym poświadczonych w monolingwalnych słownikach polskich i włoskich.

Językowo-kulturowa specyfika frazeologizmów z komponentem hagiologicznym

W religii chrześcijańskiej postaci świętych jawiły się wyznawcom jako niezwykle ważne. Od momentu przyjęcia chrześcijaństwa rozwijała się literatura hagiograficzna, powstawały liczne żywoty świętych. Wybrani święci pełnili rolę opiekunów grup społecznych i zawodowych. Swoich patronów mają również miasta włoskie, nieprzypadkowo naród włoski określa się jako *popolo di poeti, santi e navigatori* (dosł. naród poetów, świętych i żeglarzy). Fakt, że przez wiele stuleci święci odgrywali tak znaczącą rolę w życiu danej społeczności tworzącej wspólnotę religijną, musiał pozostawić ślad również w warstwie językowej.

W niektórych językach europejskich, na przykład we włoskim, imiona świętych w postaci uniwerbizmów funkcjonują jako spetryfikowane metafory, np. *sanquintino* ('osoba, której przydarzają się liczne nieszczęścia'; derywat od hagiologizmu *San Quintino*, pol. św. Kwintyn, męczennik z Vermand), *santomasso* ('niedowiarek'; derywat od hagiologizmu *San Tomasso*, pol. św. Tomasz). Można też wskazać rzeczowniki będące językowymi nawiązaniami do legend, przykładowo włoska nazwa ryby *sampietro* stanowi językowe odzwierciedlenie opowieści o darowaniu jej życia przez św. Piotra, który wrzucił rybę z powrotem do morza, słysząc jej błaganie o darowanie życia – ciemna plama po bokach to ślad ręki świętego⁵. Niektóre z derywatów odhagiologicznych powstały na bazie odniesień do dnia poświęconego danemu świętemu, np. *sangiovanni* ('figa lub jabłko, które dojrzewają w dzień św. Jana, 24 czerwca'), *sanmartino* ('figa, która dojrzewa w dzień św. Marcina, 11 listopada'), *sanmichele*, *sanmartino*, *sanmatteo* ('przeprowadzka'; zależnie od regionu Włoch umowy najmu wygasają w dniach: 8 maja, 21 września lub 11 listopada), *sammateo* ('kasztan dojrzewający w dzień św. Mateusza, 21 września'), *sancarolino* ('chryzantema, która kwitnie w dzień św. Karola, 4 listopada'), *santaiacopa* ('winogrona dojrzewające w dzień św. Jakuba, 25 lipca')⁶.

Liczne imiona świętych występują również jako komponenty związków frazeologicznych. A. Pajdzińska, pisząc o połączeniach z eksplicytnymi odniesieniami do katolicyzmu, wyróżnia następujące rodzaje frazeologizmów⁷:

– „sfrazeologizowane charakterystyki ludzi i stanów rzeczy, np. (...) ktoś obsztorcował kogoś jak święty Michał diabła, ktoś chodzi z kluczami jak święty Michał, taniec świętego Wita;

- wykrzyknienia, np. (...) Jezus Maria Józefie święty, żart. święty Jacku z pierogami!
- wyrażenia o funkcji określeń temporalnych, np. na św. Jan, na św. Stanisław;
- frazy „meteorologiczne”, np. Od świętej Anki chłodne wieczory i poranki (...);
- ludowe nazwy botaniczne, np. ziele św. Jana (...).”

⁵ Por. ang. *St Peter's fish (John Dory, haddock)*, fr. *saint-pierre (dorée)*, niem. *Petermännchen*.

⁶ M. Castoldi, U. Salvi, *Parole per ricordare. Dizionario della memoria collettiva*, Bologna 2003, s. 340-346.

⁷ A. Pajdzińska, dz. cyt., s. 130.

Podział ten można również zastosować ograniczając materiał badawczy do związków z komponentem hagianimicznym.

Warto również prześledzić, jakie mechanizmy motywacyjne dominują w omawianej grupie jednostek frazeologicznych. Liczne idiomy powstały na podstawie znajomości faktów z życiorysu poszczególnych świętych, na przykład włoski zwrot *fare San Pietro* (dosł. być św. Piotrem ‘wyprzeć się kogoś lub czegoś’) odwołują się do zachowania św. Piotra wobec Jezusa. Podobnie jest w przypadku frazeologizmu *fare la visita di Santa Elisabetta* (dosł. złożyć wizytę św. Elżbiety ‘złożyć komuś bardzo długą wizytę’), który jest odzwierciedleniem zapisu w Piśmie Świętym o trzymiesięcznym pobycie Marii u Elżbiety (Łk I, 56). Można wskazać idiomy, które bezpośrednio nawiązują do wyglądu zewnętrznego, na przykład św. Krzysztof przedstawiany był jako postawny człowiek o wielkich stopach – idiomy *piede di Cristoforo* (dosł. stopa Krzysztofa) czy *domandare se San Cristoforo fu nano* (dosł. pytać, czy św. Krzysztof był krasnoludkiem) są motywowane wyobrażeniem wyglądu fizycznego tegoż świętego.

Wydaje się, że przedstawienia malarskie, z racji powszechności występowania w kościołach i innych budowlach sakralnych, odgrywały znaczną rolę w formowaniu się idiomów z komponentem hagianimicznym, ponieważ w wyekscerpowanym materiale znajdujemy przykłady, które odzwierciedlają sposób ukazywania świętych w sztuce, na przykład św. Antoni przedstawiany z prosięciem, św. Marek z wołem (por. *parere il porco di sant’Antonio* (dosł. wyglądać jak prosię św. Antoniego), *essere agile come l’uccello di San Marco*), natomiast św. Józef, na co zwraca uwagę C. Lapucci⁸, zawsze ukazywany był jako starzec (*esser più vecchio di S. Giuseppe* dosł. być starszym od św. Józefa).

Niektóre frazeologizmy były motywowane zwyczajami związanymi z oddawaniem czci poszczególnym świętym. Przykładem jednostek o takiej motywacji jest frazeologizm z komponentem św. Katarzyna – włoski związek *digiunare la vigilia di S. Caterina* (dosł. pościć w wigilię św. Katarzyny) o znaczeniu ‘wyjść dobrze za mąż’ nawiązuje do przestrzegania postu w wigilię św. Katarzyny przez panny na wydaniu⁹.

W badanym materiale występują również jednostki motywowane anegdotami, w których występowali święci. Przykładowo powstanie włoskiego idiomu pragmatycznego *troppa grazia a sant’Antonio* (dosł. zbytek łaski, św. Antoni) związane jest z kilkoma anegdotami. Wśród nich jedna z najczęściej cytowanych to opowieść o człowieku, który nie potrafił wsiąść na konia i poprosił o pomoc św. Antoniego, który przydał mu tak wiele siły, że ów człowiek przeskoczył ponad koniem i znalazł się po drugiej stronie zwierzęcia, zwracając się do świętego *troppa grazia a sant’Antonio*¹⁰.

Mówiąc o kulturowym charakterze frazeologizmów hagianimicznych, należy wspomnieć o zróżnicowaniu tychże związków pod względem powszechności użycia. Niektóre jednostki należą do frazeologii europejskiej i występują w identycznej lub bar-

⁸ C. Lapucci, *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Milano 1990, s. 249.

⁹ Por. fr. zwrot *coiffer sainte Catherine* ‘być starszą panną’. Zwrot ten powstał jako językowe odzwierciedlenie zwyczaju przystrajania figury św. Katarzyny przez panny do 25. roku życia – jeżeli do osiągnięcia tego wieku nie wyszły za mąż, musiały kontynuować ten rytuał. Zob H. W. Klein, *Lansgenscheidt 1 000 idiomów francuskich*, Warszawa 2002, s. 51.

¹⁰ M. Castoldi, U. Salvi, dz. cyt., s. 400.

dzo podobnej formie w wielu językach europejskich (choćby wł. *essere come San Tommaso*, pol. *być niewiernym Tomaszem*), inne zaś należą do frazeologii narodowej, specyficznej dla danego języka (np. wł. *fabbrica di San Pietro* dosł. budowa [bazyliki] św. Piotra). W opracowaniach leksykograficznych występują również frazeologizmy regionalne, w niektórych występują odwołania do wiedzy ogólnej na temat świętych (np. regiony Veneto i Friuli: *donna Anna* dosł. pani Anna ‘bieda’, ‘głód’).

Analizując frazeologizmy mające w swoim składzie imiona świętych, warto zastanowić się, jaki jest status komponentu hagianimicznego w tychże jednostkach. Można wyodrębnić następujące grupy:

1. komponenty hagianimiczne funkcjonujące jako spetryfikowane metafory, np. *essere come San Tommaso* (dosł. być jak św. Tomasz), *fare San Pietro* (dosł. być św. Piotrem), *pójść do św. Piotra*, *św. Piotr puka do kogoś*;
2. komponenty hagianimiczne będące nazwami miejsc nazwanych na cześć danego świętego lub będące nazwami takiego miejsca¹¹
Piazza S. Marco (dosł. idź liczyć gołębie na placu św. Marka), *fare le scalee di Sant’Ambrogio* (dosł. robić schody św. Ambrożego), *essere come la fabbrica di S. Pietro* (dosł. być jak budowa [bazyliki] św. Piotra w Rzymie);
3. komponenty hagianimiczne stanowiące nazwy dni poświęcone danemu świętemu¹², np. *durare da Natale a Santo Stefano* (dosł. trwać od Bożego Narodzenia do dnia św. Stefana), *pagare per San Bindo* (dosł. zapłacić w dniu św. Bindo);
4. komponenty pseudo-hagianimiczne, nazwy stylizowane na imiona świętych, nazwy znaczące, np. pol. *na święty nigdy*, *na św. Płacentego*, *wł. san Paganino*¹³.
Do grupy tej można również zaliczyć nazwy onomatopieczne¹⁴

Warto zwrócić uwagę na fakt, że we frazeologizmach komponenty hagianimiczne występują w dwojakiej postaci, to jest w postaci przymiotnik *święty* w połączeniu z imieniem lub bez przymiotnika, na przykład: *andare in ‘domo Petri’ (dove ci son finestre senza vetri)* (dosł. iść do domu Piotra (gdzie są okna bez szyb); ‘trafić do więzienia’), *fare il casto Giuseppe* (dosł. być skromnym Józefem; ‘być zbyt pruderyjnym’), *fare la casta Susanna* (dosł. być skromną Zuzanną; ‘być zbyt pruderyjną’).

¹¹ tego typu nazwy zaliczane są do chrematonimii, przy czym w literaturze występują różne stanowiska, na przykład T. Skubalanka i Cz. Kosyl mówią o mikrotoponimach, wymieniając nazwy kin, karczem, pensjonatów i domów wczasowych (1969), K. Handke zalicza do urbonimów między innymi pomniki, budowle, mosty i dworce kolejowe, nie wspomina jednak o kościołach, kaplicach, przydrożnych krzyżach i kapliczkach, itp. Z kolei P. Zwoliński (1979) wyłączał z klasy chrematonimów dzwony, ponieważ noszą one imiona świętych, którzy są ich patronami, i traktował je jako hagianimy. Zob. *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa – Kraków 1998, s. 345.

¹² E. Breza (1993) na określenie świąt zarówno kościelnych, jak i państwowych uroczystości itp. wprowadził termin *heortonim*.

¹³ Por. pol. *św. Fic // Fryc, Migdy, Dygdy, Jury, na św. Adam, po św. Janie*; por. fr. *à la saint-glinglin*, niem. *Sankt-Nimmerleins –Tag*.

¹⁴ Por. niem. *den heiligen Ulrich anrufen* (dosł. wzywać św. Ulryka). Imię *Ulrich* występuje w związku jako komponent onomatopieczny, który brzmieniowo przypomina odgłosy wydawane przez wymiotującego człowieka.

Idiomy z komponentami hagionimicznymi wykazują znaczne zróżnicowanie stylistyczne. Stosunkowo nieliczną podgrupę stanowią związki frazeologiczne o charakterze podniosłym, oficjalnym, w których najczęściej występuje komponent św. Piotr (np. *cattedra di San Pietro*, *tron Piotrowy*, *następca świętego Piotra*, *Łódź Piotrowa*). Znacznie więcej jednostek to idiomy o silnym nacechowaniu ekspresywnym, wśród których można wskazać związki oceniająco-wartościujące (np. *niewierny Tomasz*), intensyfikujące (*più povero di San Quntino*, dosł. biedniejszy od św. Kwintyna) oraz żartobliwe (np. *salsa di San Bernardo*, dosł. sos św. Bernarda, 'głód'; *domandare se San Cristoforo fu nano*, dosł. pytać, czy św. Krzysztof był krasnoludkiem, pol. *zadawać głupie pytania*). Warto zwrócić uwagę na fakt, że w badanym materiale występują również jednostki pełniące funkcje pragmatyczne (np. *troppa grazia sant'Antonio*, dosł. zbyt dużo łaski, św. Antoni).

Ekwiwalenty frazeologizmów z komponentem hagionimicznym

W niniejszej analizie ekwiwalencja rozumiana jest jako „(...) relacja identyczności lub przybliżonej identyczności, między jednostkami tłumaczeniowymi dwóch różnych języków, których funkcja dyskursywna jest taka sama lub prawie jednakowa w danym kontekście (...)”¹⁵. Abstrahując od zawiałości terminologicznych związanych z rodzajami ekwiwalencji, należy przyjąć, że:

ustanowienie ekwiwalencji przez tłumacza jest wynikiem interpretacji, zmierzającej do określenia sensu tekstu wyjściowego. Ekwiwalencja wynika z zastosowania wiedzy językowej, wiedzy na temat rzeczywistości, do której odsyła tekst wyjściowy i na temat wszystkich parametrów komunikacyjnych wchodzących w grę w danej sytuacji¹⁶.

Problem ekwiwalencji jawi się jako ważne zagadnienie translatoryczne, ponieważ znaczna liczba idiomów włoskich mających w swoim składzie komponenty hagionimiczne nie występuje w dwujęzycznych opracowaniach frazeograficznych¹⁷. Podobnie jest w przypadku frazeologizmów polskich, które, jako recesywne, często są pomijane w nowszych słownikach frazeologicznych. Rejestrują je opracowania jednojęzyczne, to jest słowniki ogólne oraz słowniki zawierające stałe związki wyrazowe, dobór ekwiwalentu pozostaje więc w gestii tłumacza.

W ujęciu konfrontatywnym proponowano rozmaite typologie obcojęzycznych ekwiwalentów idiomów¹⁸. Wśród jednostek frazeologicznych można wskazać idiomy, które mają idiomatyczne odpowiedniki w drugim języku (idiomy o kongruentnych obra-

¹⁵ J. Delisle, H. Lee-Jahnke, M. C. Cormier, (red. nauk.), *Terminologia tłumaczenia*, tłum. T. Tomasz-kiewicz, Poznań 2006, s. 38.

¹⁶ Tamże, s. 38.

¹⁷ Powstało ich do tej pory niewiele. Zob. P. Drzymała, *Fraseologia italiana. Słowniczek frazeologiczny włosko-polski*, Poznań 1993; P. Salwa, M. Szleszyńska, *Wybór idiomów włoskich*, Warszawa 1993; A. Mazanek, J. Wójtowicz, *Idiomy polsko-włoskie. Fraseologia idiomatica polacco-italiana*, Warszawa 1993; M. Zardo, *Langenscheidt 1000 idiomów włoskich*, przekład i adaptacja A. Rylukowska, Warszawa 2002; *Idiomy włoskie*, oprac. K. M. Podracka, Warszawa 2006.

¹⁸ Zob. M. Sułkowska, *Traitement contrastif des séquences figées (SF) et problème de leur équivalence interlinguale*, „Neophilologica”, 16 (2004), s. 189-200.

zach; idiomy bez kongruencji obrazowej), idiomy, które nie mają takich odpowiedników¹⁹. M. Piotrowska wymienia dwie techniki, z których pierwsza polega na tłumaczeniu dosłownym jednostki, druga zaś – na użyciu idiomu lub wyrażenia funkcjonującego w języku przekładu²⁰. M. Laskowski wskazuje na trzy możliwości przekładu idiomów, a zatem użycie idiomu w języku docelowym, znalezienie wyrazu mające identyczne lub bardzo zbliżone znaczenie do danego frazeologizmu, tłumaczenie opisowe²¹. Bardziej zróżnicowana typologia została zaproponowana przez K. Hejwowskiego²²:

1. Użycie „oczywistego”, nasuwającego się ekwiwalentu – idiomu o bardzo podobnej formie i sensie w języku docelowym, jeśli takowy istnieje (co zdarza się najczęściej w przypadku idiomów o pochodzeniu biblijnym lub klasycznym);
2. Użycie ekwiwalentu funkcjonalnego – zastąpienie idiomu wyjściowego takim idiomem języka docelowego, którego znaczenie jest podobne, choć obraz inny;
3. Syntagmatyczne przetłumaczenie idiomu języka wyjściowego – co możliwe jest tylko w rzadkich, specyficznych przypadkach, kiedy oryginalny idiom jest „przejrzysty” (zrozumiały w kulturze docelowej) i tylko w pewnych typach tekstów, których odbiorca przygotowany jest na pewne nowatorstwo, inwencję językową.

Bazując na przedstawionych powyżej typologiach ekwiwalentów idiomów można wyodrębnić kilka grup odpowiedników stałych połączeń wyrazowych zawierających komponent hagionimiczny.

Pierwszą grupę odpowiedników stanowią ekwiwalenty absolutne, czyli jednostki o identycznej strukturze, składzie komponentów, znaczeniu i wartości stylistycznej. Jednostek tego typu w badanym materiale wystąpiło niewiele. Do grupy tej należą następujące związki: pol. *łańcuszek św. Antoniego [szczęścia]*, wł. *catena di Sant'Antonio*; pol. *klucze św. Piotra*, wł. *chiavi di San Pietro*; pol. *tron Piotrowy*, wł. *cattedra di san Pietro*; pol. *taniec świętego Wita*, wł. *(avere) il ballo di san Vito*. Ostatni z wymienionych idiomów należy do frazeologii ponadnarodowej i występuje w wielu językach europejskich²³.

Jeżeli jako ekwiwalenty absolutne potraktuje się związki, w których dochodzi do wymiany komponentów, przy czym sposób obrazowania pozostaje niezmienny, do grupy tej zaliczyć należy jeszcze dwa związki, to znaczy wł. *essere come San Tommaso*, *fare come S. Tommaso*²⁴, pol. *niewierny Tomasz*; wł. *a San Bindo/il di di San Bindo/per San Bindo*²⁵, pol. *na święty nigdy*. Jeżeli chodzi o pierwszy z wymienionych związków,

¹⁹ Z. Wawrzyniak, *Praktyczne aspekty translacji literackiej na przykładzie języków niemieckiego i angielskiego*, Warszawa 1991, s. 50-51.

²⁰ M. Piotrowska, *Learning Translation – Learning the Impossible*, Kraków 2003, s. 80-81.

²¹ M. Laskowski, *Semantische und pragmatische Aspekte der deutschen und polnischen Phraseologie*, Zielona Góra 2003, s. 144.

²² K. Hejwowski, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa 2004, s. 109.

²³ Np. ang. *St. Vitus's dance*, fr. *dans de Saint-Guy*, hiszp. *baile de San Vito* (por. niem. *Veitstanz*).

²⁴ Warianty: *essere come San Tommaso*, *essere come san Tommaso*, *essere come S. Tommaso*, *fare come S. Tommaso*.

²⁵ Warianty: *arrivare a San Bindo*, *fare una cosa il di di San Bindo*, *pagare il di di San Bindo*, *pagare per San Bindo*, *rimandare a San Bindo*, *tirare a San Bindo*.

warto nadmienić, że włoski idiom zawiera komponent *santo* ‘święty’, który nie występuje w składzie polskiej ekwiwalentnej jednostki²⁶. W drugim z wymienionych frazeologizmów substytucji uległo imię świętego – w polskim jest to imię znaczące ‘nigdy’, natomiast we włoskim komponent *San Bindo*, którego święto będzie obchodzone trzy dni po Sądzie Ostatecznym.

Zdecydowana większość związków frazeologicznych z komponentem hagianicznym – zarówno polskich, jak i włoskich – nie posiada idiomatycznych odpowiedników z nazwą świętego. Należy podkreślić, że ich ekwiwalenty tworzą grupę jednostek wykazujących znaczne zróżnicowanie.

Mianowicie są wśród nich takie frazeologizmy, które mogą być w wielu kontekstach tłumaczone dosłownie na język przekładu, ponieważ hagianimy występujące w związkach mają na tyle uniwersalne konotacje, że znaczenie jednostki jest zrozumiałe w kulturze docelowej. Przykładowo, nazwą o konotacjach czytelnych zarówno w kulturze polskiej, jak i włoskiej jest nazwa *św. Piotr*, dlatego idiomy z tym komponentem onomastycznym mogą być tłumaczone dosłownie. Warto zwrócić uwagę na fakt, że wśród omawianych frazeologizmów znajdują się jednostki odwołujące się do roli Piotra, np. pol. *Łódź świętego Piotra, następca świętego Piotra*, czy też jego zachowania (wł. *fare come San Pietro*, dosł. zrobić jak święty Piotr; ‘wyprzeć się, kłamać w żywe oczy’).

Należy jednak pamiętać, że w przypadku dosłownego tłumaczenia idiomów w recepcji translatu może wystąpić jednak efekt obcości²⁷. Przykładem może być próba dosłownego oddania polskiej jednostki *wierzyć w [świętego] Mikołaja* w języku włoskim. Polski związek ma charakter żartobliwy i stanowi językowe odzwierciedlenie faktu, że dzieci wierzą, iż *św. Mikołaj* przynosi im prezenty, które zostawia pod choinką. W kulturze włoskiej odpowiednikiem tej postaci jest *Befana*, stara wróżka obecna w ludowej tradycji przedchrześcijańskiej, która przybywała na ziemię na sześć pierwszych dni stycznia i przynosi dzieciom prezenty²⁸. Oczywiście, wpływ kultury anglosaskiej sprawił, że *Babbo Natale* oraz *Santa Claus* to nazwy, które wywołują zbliżone konotacje do tych ewokowanych przez nazwę *św. Mikołaj* w kulturze polskiej, niemniej jednak imię *Befana* wywołuje bardziej kokretne skojarzenia u użytkowników języka włoskiego.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że re-kreacji w języku mogą podlegać jednostki, które zawierają komponent hagianiczny o charakterze aluzyjnym, który określany jest przez R. Randaccio jako fonetyczny (inaczej transparentny) w opozycji do mnemonicznego²⁹. Przykładowo komponent *san Paganino* ma odpowiednik funkcjonujący we frazeologii substandardowej odmianie języka, zatem w żargonie studenckim – *św. Placen-*

²⁶ Por. odpowiedniki występujące w innych językach europejskich, np. ang. *doubting Thomas*, czes. *nevěřící Tomáš*, fr. *un incrédule comme saint Thomas*, hiszp. *Santo Tomás*, niem. *der ungläubige Thomas*, szw. *Tomas tvivlaren*.

²⁷ R. Lewicki, *Obcość w odbiorze przekładu*, Lublin 2000.

²⁸ Wyraz *befana* potocznie używany jest w odniesieniu do starej kobiety w znaczeniu ‘czarownica, czupiradło’. 6 stycznia pali się kukły, nazywane *la Vecchia*, aby odpędzić złe moce. Dzięki zbieżności dat święto to skojarzono z dniem Trzech Króli.

²⁹ R. Randaccio, *Toponomastica allusive: luoghi reali e fantastici nelle locuzioni evocative (nei detti proverbiali, nei lessici e in letteratura)*, „QuadRION” 2 (2006), s. 148.

ty, który może być przeniesiony do polskiego języka ogólnego jako komponent reinterpretowany etymologicznie³⁰.

W badanym materiale występują również związki, których odpowiednikami są idiomatyczne jednostki bez komponentów hagianimicznych. Stanowią one grupę zróżnicowaną wewnątrznie. Wśród analizowanych jednostek wystąpił frazeologizm *troppa grazia sant'Antonio*, dosł. zbytek łaski, św. Antoni, którego polski odpowiednik *zbytek łaski* ma identyczną strukturę, jednak nie zawiera hagianimu.

Frazeologiczne ekwiwalenty idiomów zawierających w swoim składzie imiona świętych mają inną motywację i nie są kongruentne pod względem obrazowania, na przykład: *avere un petto che c'è passato S. Giuseppe con la pialla*, dosł. mieć piersi, po których św. Józef przejechał piłą, pol. *być płaską jak deska*; *essere più povero di San Quintino (che sonava a messa co'tegoli)*, dosł. być biedniejszym od św. Kwintyna (który dzwonił na mszę garnkami, pol. *być biednym jak mysz kościelna*; *essere come la parrocchia di San Quintino*, dosł. być jak parafia św. Kwintyna, pol. *być biednym jak mysz kościelna*; *prender san Pietro per la barba, fare San Pietro*; *far S. Pietro*, być św. Piotrem, pol. *łgać jak pies*; *andare in 'domo Petri' (dove ci son finestre senza vetri)*, dosł. iść do domu Piotra (gdzie są okna bez szkła), pol. *trafić za kratki*. Utrzymany zostaje skonwencjonalizowany charakter połączenia wyrazowego, jednak należy podkreślić, że różny jest stopień ekwiwalencji omawianych jednostek. Przykładowo włoski idiom pragmatyczny *va' a contare i piccioni in Piazza S. Marco* (dosł. idź liczyć gołębie na placu św. Marka) ma wiele odpowiedników w języku polskim (np. *idź do kuchni i zobacz, czy cię tam nie ma, idź na szczaw liście pompować, jedź do Afryki banany prostować*)³¹. Włoski idiom jest nośnikiem kolorytu lokalnego, natomiast polskie jednostki należą do żargonu młodzieżowego i nie występują w nich nawiązania do specyfiki kulturowej regionu, mimo że są odpowiednikami, różnią się znacznie.

Kolejną grupę odpowiedników stanowią jednowyrazowe ekwiwalenty związków frazeologicznych zawierających nazwy świętych. Do grupy tej należą między innymi odpowiedniki następujących idiomów hagianimicznych: *choroba św. Walentego*; *il fuoco di Sant'Antonio* dosł. ogień św. Antoniego, pol. *opryszczka*; *salsa di San Bernardo*, dosł. sos św. Bernarda, pol. *głód*; *fare San Martino*, dosł. zrobić jak św. Marcin, pol. *przeprowadzić się*; *fare San Michele*, dosł. pol. zrobić jak św. Michał, pol. *przeprowadzić się*. Należące do tej grupy odpowiedniki mają charakter neutralny, podczas gdy frazeologizmy są nacechowane emocjonalnie.

Zdecydowanie najliczniejszą grupę stanowią włoskie jednostki frazeologiczne, których polskie odpowiedniki mają charakter opisowy. Zdecydowana większość tych idiomów to związki należące do frazeologii narodowej, która stanowi grupę zróżnicowaną

³⁰ Por. *dzień świętej Stypki, stypka* – neol. od stypendium, *świętego Jana z Banku, świętej Pieniężnej*. Zob. L. Kaczmarek, T. Skubalanka, S. Grabias, *Słownik gwary studenckiej*, Lublin 1994, s. 134.

³¹ Polskie opracowania leksykoграфiczne poświęcone substandardowym odmianom polszczyzny zawierają ponad 40 frazeologicznych jednostek pragmatycznych używanych w stosunku do osoby niepożądanego w towarzystwie. Żaden z tych związków nie zawiera w swoim składzie komponentu propriального. Zob. *Nowy słownik gwary uczniowskiej*, red. M. Kasperczak i in., Wrocław 2004, s. 134-136. Por. D. Gobetti, *Dictionary of Italian Slang and Colloquial Expressions*, New York 1999; R. Ambrogio, G. Casalegno, *Scrostati, gaggio! Dizionario storico dei linguaggi giovanili*, Torino 2004.

wewnętrznie, należą do niej bowiem związki o różnej frekwencyjności oraz proveniencji. Frazeologizmy te stanowią językowy zapis faktów z życia świętych czy też elementów charakterystyki tych postaci uznanych za wyjątkowo ważne przez użytkowników języka włoskiego. Niektóre odzwierciedlają praktyki religijne, inne zaś odwołują się do wiedzy dotyczącej dni poświęconych danemu świętemu.

W przypadku zastąpienia idiomu z komponentem hagianimicznym odpowiednikiem niefrazeologicznym dochodzi do zmian w stylistyce. Frazeologizmy, z natury ekspresywne, tłumaczone są neutralnymi odpowiednikami, pozbawionymi zabarwienia emocjonalnego. Użytkownik języka dokonuje wyboru środków językowych, mając do dyspozycji różnorakie możliwości, zastąpienie opisowym ekwiwalentem idiomu hagianimicznego zmienia więc styl wypowiedzi. Konieczne jest wówczas wprowadzenie do translatu elementów kompensacyjnych, tak aby został zachowany charakter tekstu. Ekwiwalencja tekstu wyjściowego względem oryginału jest więc osiągnana poprzez użycie innych środków językowych.

Warto zwrócić uwagę na fakt występowania potencjalnych fałszywych przyjaciół, tzn. związków, które mają w języku obcym pozorne odpowiedniki, o podobnej strukturze i składzie komponentów, a o innym znaczeniu³². Jeżeli chodzi o badany materiał, to wskazać można pozorne ekwiwalenty stylistyczne, na przykład włoski idiom *avere il piede di san Cristoforo* ('mieć dużą stopę') i *mieć stopę jak podolski złodziej*. Polski idiom w odczuciu współczesnych użytkowników języka należy do archaizmów, podczas gdy włoski nadal funkcjonuje w mowie potocznej. Innym przykładem jest para *andare con il cavallo di San Francesco* i *iść z buta* – o ile pierwszy idiom należy do odmiany potocznej, o tyle drugi – do żargonu młodzieżowego. Problemy pojawiają się również w kwestii łączliwości frazeologizmu włoskiego i jego polskiego odpowiednika. Przykładowo, włoski idiom *essere il gallo che cantò a San Pietro* używany jest do opisywania łykowatego kurczaka, natomiast polski odpowiednik być *twardym jak deska* ma znacznie szerszą łączliwość. Właściwy opis frazeograficzny w opracowaniach dwujęzycznych jest niezbędny, aby tłumacz uniknął błędu przekładowego.

Wnioski

Podsumowując, należy podkreślić, że zdecydowana większość związków frazeologicznych zawierających komponenty hagianimiczne nie jest rejestrowana w dwujęzycznych opracowaniach leksykograficznych, to jest polsko-włoskich oraz włosko-polskich słownikach ogólnych i frazeologicznych. Przeważająca część omawianych jednostek należy do idiomów o charakterze recesywnym, a przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać w zachodzących w kulturze zmianach.

Wśród badanych jednostek najliczniejszą grupę stanowią związki posiadające odpowiedniki opisowe, a więc ekwiwalenty niefrazeologiczne. Taki sposób tłumaczenia idiomów nie pozostaje bez wpływu na wartość stylistyczną translatu. Znacznie mniej liczne są pozostałe grupy: jednostki frazeologiczne posiadające odpowiedniki jednowy-

³² J. Szerszunowicz, *Pseudo-equivalents in English, Italian and Polish Faunal Phraseology*, w: *Proceedings XII EURALEX International Congress. Atti del XII Congresso Internazionale di Lessicografia, Torino 6-9 settembre 2006*, red. E. Corino, C. Marelllo, C. Onesti, t. II, Alessandria 2006, s. 1055-1060.

razowe; związki mające ekwiwalenty frazeologiczne, w których składzie nie występują hagianimy; związki o odpowiednikach absolutnych w języku przekładu.

SUMMARY

Some Remarks on the Translation of Idioms with a Hagianymic Component (based on Polish and Italian idioms)

The focal issue of the paper is the equivalence of phraseological units containing a hagianymic component. Such idioms tend to be included in monolingual dictionaries of Italian and Polish phraseological expressions, while excluded from bilingual dictionaries of idioms. Such units reflect Christian culture; therefore, the contrastive analysis of Polish and Italian hagianymic phraseologisms was undertaken to compare the units in both languages. It shows that the majority of hagianymic phraseologisms appear only in one of the languages compared; therefore, the number of absolute equivalents is relatively small. Such units tend to be idiomatic expressions of international character. The number of hagianymic units possessing phraseological equivalents without hagianyms is higher; yet, their motivations differ. Some idioms belonging to this group were motivated by either Polish or Italian customs or beliefs associated with the cult of particular saints. The majority of idioms analyzed possess non-phraseological equivalents, which influences significantly the stylistics of the translation. It is possible to distinguish a group composed of single-word equivalents of hagianymic units. Moreover, false friends appear in the corpora. The analysis shows that numerous hagianymic idioms belong to recessive phraseology, which may be treated as a reflection of changes occurring in the culture, which renders translation of such units more difficult.